

Ο αποθανών δεδικαίωται και ο τρόπος με τον οποίο πέθανε ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ στα 72 του χρόνια είναι υπεραρκετός για να τον εντάξει στους εθνομάρτυρες της ελληνικής παλιγγενεσίας. Η ζωή και η δράση του απετέλεσαν πεδίο έντονων διαφωνιών, καθώς αμέσως μετά την απελευθέρωση κι ως πρόσφατα το ερώτημα, αν ήταν ήρωας ή προδότης, δίχαζε τους ασχολούμενους με το θέμα.

Είναι άλλωστε αρχαία συνήθεια να κατατάσσουν οι Έλληνες στην κατηγορία των προδοτών εκείνους που χειρίζονται τις ανθρώπινες τύχες με τρόπο διαφορετικό από αυτόν που θα ήθελαν οι «έξω από τον χορό». Όπως αρχαία συνήθεια είναι να χαρακτηρίζονται προδοτικές οι αποφάσεις και οι πράξεις που εκ των υστέρων αποδείχθηκαν μη ρεαλιστικές, παρ' όλο που, όταν εκδηλώνονταν, φάνταζαν ως οι μόνες σωτήριες την κρίσιμη στιγμή. Ακόμα και στις μέρες μας, υπάρχουν πολιτικοί άνδρες που πολύ δυσκολεύονται να χρησιμοποιήσουν τις λέξεις «σωστός ή λαθεμένος χειρισμός». Και αρέσκονται να χρησιμοποιούν τις εκφράσεις «προδοτική ή πατριωτική πράξη»

Ο Γεώργιος Αγγελόπουλος γεννήθηκε το 1749 στη Δημητσάνα, όπου έκανε και τις πρώτες του σπουδές. Στη συνέχεια, φοίτησε στην Αθήνα, όπου φιλοξενήθηκε από τον θείο του Αθανάσιο Μουτσόπουλο. Συνέχισε σπουδές στη Σμύρνη, στην Πάτμο και σε κάποιο νησιωτικό μοναστήρι στις Σποράδες, όπου εγκατέλειψε τα εγκόσμια, κουρεύτηκε μοναχός και πήρε το όνομα Γρηγόριος.

Στα 1775, χειροτονήθηκε αρχιδιάκονος και δέκα χρόνια αργότερα, στα 1785, εκλέχτηκε μητροπολίτης Σμύρνης. Ήταν 48 χρόνων, όταν στις 19 Απριλίου του 1797 εκλέχτηκε πατριάρχης με το όνομα Γρηγόριος Ε΄. Αμέσως, ξεκίνησε σταυροφορία για να τονώσει το θρησκευτικό συναίσθημα και προσπάθησε να εκδώσει λεξικό με τίτλο «Κιβωτός της ελληνικής γλώσσας». Αποδείχτηκε άνθρωπος των χαμηλών τόνων, εξαιρετικός διπλωμάτης και δεινός χειριστής των πολιτικών παρασκηνίων αλλά τα γεγονότα δεν του βγήκαν.

Τον Ιούνιο του 1798 κι ενώ το άστρο του Ναπολέοντα ηλέκτριζε τη φαντασία των υπόδουλων Ελλήνων, στραγγαλίστηκε στο Βελιγράδι ο Ρήγας Φεραίος. Η Υψηλή Πύλη χρέωσε στον πατριάρχη φιλογαλλική στάση κι ανικανότητα να κρατήσει τους χριστιανούς σε υποταγή. Τον Δεκέμβριο του 1798, ο Γρηγόριος καθαιρέθηκε κι εξορίστηκε στον Άθω. Εγκαταστάθηκε στη μονή των Ιβήρων.

Η νίκη του Ναπολέοντα στη μάχη του Αούστερλιτς συνέπεσε με μια ακόμη προσπάθεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας να εξευρωπαϊστεί. Προκειμένου να πλησιάσει τους Γάλλους, ο σουλτάνος Σελίμ Γ΄ θυμήθηκε τον εξορισμένο έκπτωτο πατριάρχη. Αυτός άλλωστε τον είχε καθαιρέσει ως φίλο της Γαλλίας. Ο Γρηγόριος αποκαταστάθηκε στον πατριαρχικό θρόνο, στα 1806.

Τα επόμενα δυο χρόνια δημιούργησαν τον θρύλο και την αμφισβήτηση. Οι θαυμαστές του τονίζουν τη συνήθεια του πατριάρχη να επιδεικνύει το κλειδί του κελιού του στο μοναστήρι, όταν οι Τούρκοι του παρακολλούσαν ότι δεν κρατά σφιχτά το χαλινάρι των υπόδουλων χριστιανών. Κι εννοούν ότι με την πράξη του αυτή τους ξεκαθάριζε ότι λίγο τον ένοιαζε, αν θα ξαναγύριζε στην εξορία.

Οι επικριτές του αναφέρουν τα γεγονότα της άνοιξης του 1807, όταν οι Άγγλοι εισέβαλαν στην Προποντίδα και με τους Ρώσους ευκαιριακούς συμμάχους τους απειλούσαν να καταλύσουν την Οθωμανική αυτοκρατορία, την οποία τώρα στήριζαν οι Γάλλοι. Ο Γρηγόριος όχι μόνο προσπάθησε να κρατήσει τους χριστιανούς αμέτοχους αλλά και φρόντισε να μετάσχουν στην οργάνωση της άμυνας των Τούρκων στα Δαρδανέλια.

Ήταν η εποχή που ο Νικοτσάρας εκστράτευε στη Σερβία δημιουργώντας το έπος της σύγκρουσής του με τον στρατό της αυτοκρατορίας. Όμως, οι Ρώσοι, κατά την πάγια συνήθειά τους, τον εγκατέλειψαν, τα βρήκαν με τους Γάλλους και οι Έλληνες χρειάστηκε να οργανώσουν πειρατικό στόλο στο Αιγαίο, προκειμένου να γλιτώσουν από το μαχαίρι της τουρκικής εκδίκησης. Με την πράξη του, ο Γρηγόριος έδειξε πίστη στον σουλτάνο αλλά και έσωσε τους χριστιανούς της Πόλης.

Οι μεταρρυθμίσεις του Σελίμ, όπως κι άλλοτε στο παρελθόν είχε συμβεί, δεν άρεσαν στους γενίτσαρους και στο οθωμανικό ιερατείο. Πολύ περισσότερο, που περιελάμβαναν και την κατάργηση των ατάκτων δημιουργώντας τακτικό στρατό, όπου οι γενίτσαροι δεν θα είχαν καμιά τύχη. Οι ταραχές που υποδαυλίστηκαν, γρήγορα εξελίχθηκαν σε οργανωμένη εξέγερση. Τον Μάιο του 1807, ο όχλος εισέβαλε μανιασμένος στο παλάτι και τον ανέτρεψε, αναγορεύοντας σουλτάνο κάποιον Μουσταφά. Οι μεταρρυθμίσεις ματαιώθηκαν. Το 1808, ανατράπηκε κι ο πρόσκαιρος σουλτάνος και στον θρόνο ανέβηκε ο Μαχμούτ. Μια από τις πρώτες πράξεις του ήταν να καθαιρέσει τον πατριάρχη.

Ο Γρηγόριος αποσύρθηκε στα Πριγκιποννήσια κι έπειτα στο κελί του, στο Άγιο Όρος. Εκεί τον βρήκαν οι απόστολοι της Φιλικής Εταιρείας, στα 1818, και προσπάθησαν να τον

μιήσουν στην οργάνωση. Κάποιες μαρτυρίες αναφέρουν ότι αρνήθηκε. Κάποιες άλλες ότι δέχτηκε. Το βέβαιο είναι ότι από την εποχή εκείνη γνώριζε για την ύπαρξη της επαναστατικής οργάνωσης. Κι ότι συνέχιζε να θεωρείται επιφανής, παρ' όλο που είχαν περάσει δέκα ολόκληρα χρόνια από την εποχή της καθαιρέσής του. Κι αυτή τη φορά, η φιλογαλλική πολιτική του δεν μπορούσε να παίξει ρόλο καθώς την εποχή εκείνη η Γαλλία ζούσε τις μέρες της παλινόρθωσης των Βουρβόνων.

Η μοίρα του Γρηγόριου όμως οδηγούσε τα βήματά του στον βωμό της θυσίας. Τη χρονιά εκείνη, ο σουλτάνος Μαχμούτ τον θυμήθηκε. Το 1819 βρήκε τον πατριάρχη να έχει αποκατασταθεί στον θρόνο του για μια ακόμα φορά. Ένα χρόνο αργότερα, τον Δεκέμβριο του 1820, εφοδίαζε τον Παπαφλέσσα με τα απαραίτητα έγγραφα που θα επέτρεπαν στον «διαβολοκαλόγερο» να κινείται άνετα στον Μοριά ως «πατριαρχικός έξαρχος».

Όταν την 1η Μαρτίου του 1821 έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη τα νέα για την επανάσταση στη Μολδοβλαχία, προσπάθησε να κατευνάσει τους Τούρκους. Στις 23 του μήνα, διαβάστηκε στις εκκλησίες ο αφορισμός του Αλέξανδρου Υψηλάντη και του ηγεμόνα Σούτσου.

Οι επικριτές του τον κατηγορούν γι' αυτό. Οι υποστηρικτές του τον δικαιολογούν ότι έτσι θέλησε να κατευνάσει τον σουλτάνο και να σώσει τους χριστιανούς της Πόλης, καθώς έτσι κι αλλιώς ο αφορισμός δεν είχε ουσιαστικές συνέπειες. Άλλωστε, από τις 24 Μαρτίου του 1821, οι Τούρκοι σκότωναν όποιον τύχαινε να έχει το ίδιο επώνυμο με κάποιον επαναστάτη. Όμως, στις 31 Μαρτίου, τα πράγματα αγρίεψαν.

Τη μέρα εκείνη, ο σουλτάνος έμαθε για την επανάσταση που είχε ξεσπάσει στο Μοριά και στη Ρούμελη. Πίστεψε πως πατριαρχείο και Φανάρι τον κορόιδευαν. Άφησε να ξεχυθούν οι ορδές των Τούρκων στους δρόμους και να σφάζουν όποιον Έλληνα έβρισκαν μπροστά τους.

Στις 4 Απριλίου του 1821, συνέλαβε τον Μέγα Διερμηνέα της Πύλης, Κωνσταντίνο Μουρούζη, και διέταξε να τον φέρουν μπροστά του. Εκείνος κατάλαβε τι τον περίμενε. Επί δεκαετίες, οι Μουρούζηδες τέλειωναν πληρώνοντας την οργή των σουλτάνων. Ο μέγας διερμηνέας (1796), Γεώργιος Μουρούζης, είχε εξοριστεί στην Κύπρο όπου και δολοφονήθηκε. Ο Παναγιώτης Μουρούζης ήταν μέγας διερμηνέας του στόλου, όταν αποκεφαλίστηκε στα 1812. Την ίδια χρονιά αποκεφαλίστηκε κι ο μέγας διερμηνέας της Πύλης, Δημήτριος Μουρούζης, επειδή θεωρήθηκε ότι δε διαπραγματεύτηκε σωστά με τη Ρωσία.

Ο Κωνσταντίνος Μουρούζης σύρθηκε μπροστά στον σουλτάνο που τον κατηγορήσε ότι του έκρυψε την αλήθεια. Αυτός άρχισε να τον καταριέται φωνάζοντας:

«Σουλτάνε αιμοβόρε. Σουλτάνε άδικε. Σουλτάνε άθλιε...».

Τον αποκεφάλισαν αμέσως. Ακολούθησε ο αποκεφαλισμός του αδερφού του, Νικόλαου Μουρούζη, μεγάλου διερμηνέα του στόλου. Μέσα στη βδομάδα, πάμπολλοι Έλληνες τιτλούχοι εκτελέστηκαν. Η έξοδος από την Πόλη απαγορεύτηκε.

Ως το μεγάλο Σάββατο, 9 Απριλίου, δεν πείραζαν τους ιερωμένους. Στις 10, ανήμερα του Πάσχα, ο νέος και πιστός στον σουλτάνο Μέγας Διερμηνέας, Σταυράκης Αριστάρχης, επισκέφτηκε τον Γρηγόριο και του ανακοίνωσε ότι καθαιρείται κι εξορίζεται για τρίτη φορά.

Ο Γρηγόριος βγήκε στον δρόμο όπου τον περίμεναν περίπου 50 Τούρκοι, που τον οδήγησαν στο λιμάνι. Εκεί, τον έβαλαν σε μια βάρκα και τον πήγαν στη φυλακή. Την ίδια μέρα, πατριάρχης ανέλαβε ο μητροπολίτης Πισιδίας Ευγένιος που έμελλε να πεθάνει τον επόμενο χρόνο. Μετά την τελετή, οι Τούρκοι μεταφέρανε τον Γρηγόριο, πίσω στο πατριαρχείο. Ήταν 10 Απριλίου του 1821. Τον κρέμασαν στη μεσαιά πύλη και τον άφησαν εκεί τρεις μέρες.

Στις 13, ξεκρέμασαν το πτώμα του και το έριξαν στη θάλασσα, να το φάνε τα ψάρια. Όμως, αυτό βγήκε στην επιφάνεια. Τρεις μέρες αργότερα, οι άνδρες ενός ελληνικού εμπορικού πλοίου με ρωσική σημαία το είδαν να επιπλέει. Το ανέσυραν και το μετέφεραν στην Οδησό, όπου έφτασαν στις 11 Μαΐου. Η σορός του πατριάρχη έμεινε άταφη, εκτεθειμένη σε λαϊκό προσκύνημα. Ο τσάρος Αλέξανδρος διέταξε να ταφεί με τιμές. Η κηδεία του έγινε στις 17 Ιουνίου του 1821.

Στα 1871, τα οστά του μεταφέρθηκαν στην Αθήνα και αποτέθηκαν σε τύμβο, στον μητροπολιτικό ναό. Στις 10 Απριλίου του 1921, εκατό χρόνια μετά το θάνατό του, η Εκκλησία τον ανακήρυξε άγιο. Η μνήμη του τιμάται στις 10 Απριλίου.

(Έθνος, 16.4.1998) (τελευταία επεξεργασία, 24.2.2009)